

■ УДК 792.82.071.2.027

К. В. Бортник, кандидат мистецтвознавства, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ «АМЕРИКАНСЬКОЇ МРІЇ» В БАЛЕТІ П. ЧАЙКОВСЬКОГО «ЛУСКУНЧИК»

Порушено проблему впливу ідеології на балетне мистецтво на прикладі балету П. І. Чайковського «Лускунчик». Наведено огляд літературних джерел щодо поняття «американської мрії» та обґрунтовано його значення для американської нації. Визначено спрямованість постановника Дж. Баланчина на особливості менталітету Америки та підпорядкування йому задуму цієї версії балету. Проаналізовано особливості балетного прочитання партитури П. Чайковського Дж. Баланчиним. Виявлено, що оптимістичний фінал балету пов'язаний з життєстверджуючим світоглядом американців порівняно з трагедійністю та містичністю мистецтва Росії — батьківщини першої постановки «Лускунчика».

Ключові слова: «американська мрія», балет «Лускунчик», інтерпретація.

Е. В. Бортник, кандидат искусствоведения, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ «АМЕРИКАНСЬКОЇ МРІЇ» В БАЛЕТІ П. ЧАЙКОВСЬКОГО «ЩЕЛКУНЧИК»

Поставлена проблема впливу ідеології на балетне мистецтво на прикладі балету П. І. Чайковського «Щелкунчик». Приведен обзор літературних джерел щодо поняття «американської мрії» та визначено його значення для американської нації. Обґрунтовано увагу постановника Дж. Баланчина до особливостей менталітету Америки та підпорядкування йому задуму цієї версії балету. Проаналізовані особливості балетного прочитання партитури Чайковського Дж. Баланчиним. Виявлено, що оптимістичний фінал балету пов'язаний з життєстверджуючим світоглядом американців, порівняно з трагедійністю та містичністю мистецтва Росії — батьківщини першої постановки «Щелкунчика».

Ключевые слова: «американская мечта», балет «Щелкунчик», інтерпретація.

K. V. Bortnyk, Candidate of Art Criticism, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF «AMERICAN DREAM» IN PYOTR TCHAIKOVSKY'S BALLET «SHCHELKUNCHIK» («THE NUTCRACKER»)

The paper raises the issue of ideology influence on the ballet art having analyzed Pyotr Ilyich Tchaikovsky's ballet Shchelkunchik («The Nutcracker»). This paper presents a review of the literature on the concept

of the «American Dream» and determines its value for the American nation. The author substantiates the features of American mentality that have permitted to lay the foundation of the conception of the ballet version by the stage director George Balanchine. The article deals with the features of a new choreographic interpretation of P. Tchaikovsky's ballet musical score by George Balanchine. It has been revealed that an optimistic ballet finale is associated with the life-affirming outlook of Americans compared to the tragic mysticism and art in Russia — the birthplace of the first performance of Shchelkunchik («The Nutcracker»).

Key words: «American Dream», ballet Shchelkunchik («The Nutcracker»), interpretation.

Постановка проблеми. Нині балет П. І. Чайковського «Лускунчик» надзвичайно популярний. Крім того, цей спектакль набув інтернаціонального значення, оскільки до його тематики звертаються балетмейстери всього світу. Причому, окрім особистого бачення балетмейстера, на сутність хореографічного твору впливають ще й світогляд та ідеологія тієї чи іншої країни. Цей факт наочно втілює інтерпретація балету «Лускунчик» Дж. Баланчиним у «Нью-Йорк Сіті-балет». Ураховавши специфіку мислення американського глядача, балетмейстер створив виставу, яка стала традиційною та найпопулярнішою в Америці під час різдвяних свят. Проте дослідженню ідеологічного впливу на цю виставу, як і науковому її обґрунтуванню сьогодні в хореології приділено недостатньо уваги, а таке поняття, як «американська мрія», яке доволі широко досліджено в галузі літератури, взагалі не охарактеризоване з позицій мистецтвознавства. Тому ця стаття спрямована на вирішення порушеної проблеми в межах аспекта «американської мрії» як загальнонаціональної ідеології США та її впливу на балетне мистецтво на прикладі балету «Лускунчик», а також поглибленішого дослідження версії Дж. Баланчина.

Мета статті — визначити особливості хореографічного втілення концепції «американської мрії» на прикладі версії балету П. І. Чайковського «Лускунчик» у постановці Дж. Баланчина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Матеріалом дослідження є наукові праці та словники, у яких аналізується поняття «американської мрії», а саме: дисертація Ж. Г. Коновалової ««Американська мрія» в художньо-документальній літературі США другої половини ХХ століття», статті Ю. В. Ковальова ««Американська мрія» у творчості Ф. С. Фіцджеральда», книги Е. Я. Баталова «Русская идея и американская мечта», «The Epic of America» Дж. Адамса, а також публікації, критичні статті та рецензії, зокрема переклади, у яких аналізується балет «Лускунчик» Дж. Баланчина. Також для дослідження використано відеозапис досліджуваної версії вистави (постановка 1993 р.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Уперше поняття «американська мрія» в Європі зафіксовано в таких документах, як лист Колумба 1493 р., трактат «Mundus Novus», автором якого вважається Америго Веспуччі, із зображеннями чуттєвих насолод і небезпек. В епоху Відродження і пізніше поширення утопій нерідко пов'язувалося з уявленнями про Новий Світ або ідеалізацією життя в Старому Світі. До відкритої Америки зводилася «Утопія» Томаса Мора. У капіталістичну епоху образ Америки втілював комерційні можливості, шанс для цілеспрямованої та працьовитої людини досягти вершин. Крім того, у цій країні споконвіків існував міф (наприклад, казки про країну Ельдорадо) про Америку як землю невимовних багатств, де «кожен ходить у мереживах по мостових з чистого золота» [3].

Офіційно поняття «американської мрії» ввів Дж. Адамс — автор трактату «Епос Америки», який під американською мрією розумів країну, де кожен має можливість самореалізуватися, досягти всього власними зусиллями: «... американська мрія про країну, де життя кожної людини буде краще, багатше і повніше, де в кожного буде можливість отримати те, чого він заслуговує» [7]. Трактат був написаний у часи Великої депресії, і його ідеї стали стимулом для подолання американським народом кризи.

У. Сефайр у своєму «Політичному словнику» навів таке визначення: «Американська мрія — ідеал волі або можливостей, який був сформульований «батьками-засновниками»; духовна міць нації. Якщо американська система — це скелет американської політики, то американська мрія — її душа» [8].

Отже, «американська мрія» стала найголовнішою складовою менталітету, культури, історії, соціального та політичного життя США; міф, який глибоко вкорінився в масовій свідомості, визначив сприйняття світу американцями. «Американська мрія» відіграла найважливішу роль у становленні американської держави і нації, вирішально вплинула на формування національного характеру, визначила взаємини США з навколишнім світом.

Оскільки «американська мрія» стала основою американського менталітету, то набула виявлення і в мистецтві, зокрема балетному. Це найяскравіше втілює інтерпретація балету П. І. Чайковського «Лускунчик» Дж. Баланчиним, котрий здійснив свою постановку в молодій трупі «Нью-Йорк Сіті-балет» у 1954 р.

Із цього моменту балет став традиційним різдвяним спектаклем в Америці, хоча на той час вибір спектаклю Дж. Баланчиним був неочікуваним, адже балет Нью-Йорка прославився переважно сучасною, а не класичною хореографією. Прихильники російської школи часто вважають негативним перевагу техніки над психологізмом

у Дж. Баланчина, але унікальність його хореографії полягає в підпорядкуванні танцю музиці.

Ще задовго до прем'єри критики прогнозували балету невдачу, звинувачуючи Дж. Баланчина в профанації високого мистецтва танцю (розкіш, примхливість, незвичність і дорожня постановка загрожували банкрутством Нью-Йоркського балету). Знавці балету були впевнені, що глядач на спектакль не піде, оскільки в ті роки перевагу мали оперні вистави і розклад складався таким чином, що балету залишали дні й тижні, коли глядач у театр не ходив. У результаті для нового «Лускунчика» було виділено малолюдний різдвяний тиждень [4].

Усупереч прогнозам критиків, вистава мала неабиякий успіх і набула популярності серед американського глядача, крім того, стала символом Різдва. Це пояснюється тим, що Дж. Баланчин не відновлював стару версію Л. Іванова, у якій у юності сам брав участь, а, зберігаючи шанобливе ставлення до музики П. Чайковського, створював балет з урахуванням американської естетики.

Постановник зважав на той факт, що світогляд російських і американських жителів відрізняється. Якщо трагедійність та містичність характерні для мистецтва Росії, зокрема для балетного, то американський глядач є сентиментальним та оптимістичним. Тому у виставі Дж. Баланчина відсутній сумний початок казки Е. Гофмана і трагічний підтекст музики П. Чайковського. Крім того, Школа американського балету Дж. Баланчина мала здібних дітей, котрі здобули ґрунтовну балетну освіту і яких потрібно було привчати до сцени. Тому в цій версії задіяно немало юних вихованців Дж. Баланчина, для яких він ретельно розробив унікальні мізансцени, а в другій дії — кілька танців, зокрема зворушливий танець янголят [5].

У самого балетмейстера «Лускунчик» асоціюється з його дитячими спогадами, що, можливо, також вплинуло на успіх балету: «У нас у Петербурзі було геніальне Різдво. Звичайно, Різдво — це не Пасха. На Великдень усю ніч дзвони дзвонили! А на Різдво Петербург був весь темний і якийсь дивний. Не було такого, як зараз, коли на Різдво всі кричать, бігають, захекавшись, наче на пожежу. У нас у Петербурзі було тихо, немов чекали: хто народився? Христос народився! Такого Різдва, як у Петербурзі, я ніде не бачив: ні в Америці, ні у Франції. У першу різдвяну ніч удома були лише свої: мати, тітка і діти. І, звичайно, ялинка. Ялинка чудово пахла, і свічки теж пахли — воском. На ялинці були золоті паперові ангели і зірки, оповиті срібним «дощем»» [2]. Дж. Баланчин відтворив у своєму балеті казковість свята, яка походить з дитинства. Численні аксесуари на сцені — дерев'яний коник, годинник з курантами, старовинні іграшки.

Як і прем'єрна вистава Л. Іванова, балет Дж. Баланчина складається з двох дій: перша — свято в будинку Штальбаумів, друга — перебування Марі (та, що в Росії була Машею) з Принцом-Лускунчиком (племінником Дроссельмеєра) в Королівстві солодошів. Дроссельмеєр у Дж. Баланчина ласкавий і добродушний, а миші — великі й пузаті, не страшні, і вся історія здається простою та зрозумілою: Дроссельмеєр знайомить Марі зі своїм племінником і дарує їй Лускунчика. Після відходу гостей Марі засинає і бачить сон: зі зростаючою ялинкою, мишами, солдатиками, раптово вирослим Лускунчиком, перемогою над мишачим королем, перетворенням Лускунчика на Принца й казковою подорожжю спочатку до Царства Сніжинок, а потім до Королівства солодошів. Вальс квітів нагадує калейдоскоп: дівчата в рожевих сукнях сходяться і розходяться у вишуканих комбінаціях, кружляють, кланяються, виконують пробіжки та стрибки, а в центрі — швидка і легка Фея Драже. Той самий принцип — стрімких змін жестів та побудов — в основі Вальсу сніжинок. Дівчинка Марі не перетворюється уві сні на балерину і не танцює з Принцом, а залишаються дітьми. І відоме фінальне па-де-де вони, сидячи на «троні» й куштуючи солодоші, спостерігають, як і всі танці Феї Драже з кавалером та її придворними: Марципаном, Кавою, Чаєм, Імбирем, — після чого всі мешканці королівства ще раз проходять перед головними героями у фінальній «міні-сюїті», проводжаючи юних героїв, які відлітають у кареті, що запряжена оленями.

Пробудження і повернення до реальності в балеті не передбачено: перед глядачем — красива різдвяна казка, де всі епізоди логічно пов'язані один з одним.

Безумовно, існує ще один фактор, що впливає на популярність «Лускунчика», — комерційність. Рішення задіяти в «Лускунчику» дітей Дж. Баланчин пояснив тим, що: «... якщо в спектаклі танцюватиме вісімдесят дітей, то в залі для глядачів буде сидіти двісті батьків і рідні... Тільки тоді американська дівчинка відчує себе справжньою принцесою, коли сфотографується під час антракту «Лускунчика» в балетній сукні принцеси поруч із феєю...» [1].

На основі «Лускунчика» Дж. Баланчина Еміль Ардоліно зняв у 1993 р. кінофільм. Роль Принца-Лускунчика виконує учень балетної школи Дж. Баланчина — Макалей Калкін — [6] (що є ще одним удалим комерційним ходом), оскільки цей актор відомий завдяки комедії «Один удома» і для глядача цікаво побачити його в іншому амплуа — в балеті.

Після Дж. Баланчина балет П. Чайковського неодноразово був показаний на американській сцені (існує більше 150 його версій). Його

ставлять навіть у тих містах, де немає власних балетних труп — силами самодіяльності й учнів місцевих хореографічних студій.

Висновки. Таким чином, розглянувши концепцію «американської мрії» як найважливішого елементу американської ідеології та національної складової менталітету на прикладі інтерпретації балету П. Чайковського «Лускунчик», балетмейстер Дж. Баланчин визначив, що він передусім орієнтувався на оптимістичний світогляд американського глядача. Саме тому балетмейстер створив щасливу розв'язку, де Марі і Лускунчик залишаються дітьми і не повертаються в реальне життя, а досягають абсолютного щастя в країні солодоців.

Таке рішення повністю суперечить філософським міркуванням, закладеним у партитурі П. Чайковського, але це пояснює той факт, що музику створював російський композитор, тому в ній відбито елементи світогляду його країни, які повністю протилежні американським. Тому хореограф повністю вилучив зі свого «Лускунчика» сумний початок казки Е. Гофмана і деякі трагічні підтексти музики П. Чайковського, а також увів до балету немало танців і мізансцен, які виконувалися дітьми. У результаті спектакль Дж. Баланчина мав величезний успіх в американського глядача і став символом Різдва.

Перспективи подальших досліджень. Проблему впливу ідеології на балетне мистецтво, як і концепцію «американської мрії», можна досліджувати на прикладі інших балетних вистав та танцювальних творів, що надасть можливість розширити уявлення про означену проблематику в контексті хореографічного мистецтва.

Список використаних джерел

1. Америка и «Щелкунчик» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://crazy-dadazy.livejournal.com/16935.html>. — Загл. с экрана.
2. Котыхов В. Ночь с «Щелкунчиком» [Электронный ресурс] / Владимир Котыхов. — Режим доступа: <http://www.mk.ru/editions/daily/article/2003/01/11/142660-noch-s-schelkunchikom.html>. — Загл. с экрана.
3. Некрасов С. И. Американский мультикультурализм : [монография] : учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по спец. «Философия» [и др.] / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова, В. В. Платошина. — М. : Академия Естествознания, 2011. — 151 с.
4. Прицкер М. Он и в Нью-Йорке Щелкунчик [Электронный ресурс] / Майя Прицкер. — Режим доступа: http://www.trud.ru/article/20-12-2013/1305060_ssha_dekabr--vremja_schelkunchika.html. — Загл. с экрана.
5. Х/ф Щелкунчик 1993 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.youtube.com/watch?v=TSpxl_1iMEs. — Загл. с экрана.
6. Яценков П. Как создавался 121 год назад знаменитый «Щелкунчик» [Электронный ресурс] / Павел Яценков. — Режим доступа: <http://www>

- mk.ru/culture/article/2014/01/02/966936-kak-sozdavalsya-121-god-nazad-znamenituy-schelkunchik.html. — Загл. с екрана.
7. Adams J. The Epic of America / James Truslow Adams. — Boston : Little, Brown, and Co., 1931. — 444 p.
 8. Safire W. Safire's Political Dictionary / William Safire. — New York : Random House, 1978. — 896 p.

References

1. Amerika i «Shchelkunchik» [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa : <http://crazy-dadazy.livejournal.com/16935.html>. — Zagl. s ekrana.
2. Kotykhov V. Noch s «Shchelkunchikom» [Elektronnyy resurs] / Vladimir Kotykhov. — Rezhim dostupa: <http://www.mk.ru/editions/daily/article/2003/01/11/142660-noch-s-schelkunchikom.html>. — Zagl. s ekrana.
3. Nekrasov S. I. Amerikanskiy multikulturalizm : [monografiya] : ucheb. posob. dlya studentovvuzov. obuchayushchikhsya po spets. «Filosofiya» [i dr.] / S. I. Nekrasov. N. A. Nekrasova. V. V. Platoshina. — M. : Akademiya Estestvoznaniya. 2011. — 151 s.
4. Pritsker M. On i v New York Shchelkunchik [Elektronnyy resurs] / Mayya Pritsker. — Rezhim dostupa: http://www.trud.ru/article/20-12-2013/1305060_ssha_dekabr--vremja_schelkunchika.html. — Zagl. s ekrana.
5. Kh/f Shchelkunchik 1993 [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa :https://www.youtube.com/watch?v=TSpxl_1iMEs. — Zagl. s ekrana.
6. Yashchenkov P. Kak sozdavalsya 121 god nazad znamenituy «Shchelkunchik» [Elektronnyy resurs] / Pavel Yashchenkov. — Rezhim dostupa: <http://www.mk.ru/culture/article/2014/01/02/966936-kak-sozdavalsya-121-god-nazad-znamenituy-schelkunchik.html>. — Zagl. s ekrana.
6. Adams J. The Epic of America / James Truslow Adams. — Boston : Little, Brown, and Co., 1931. — 444 p.
7. Safire W. Safire's Political Dictionary / William Safire. — New York : Random House, 1978. — 896 p.

■ UDC 792.82.071.2.027

Bortnyk K. V., Candidate of Art Criticism, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF «AMERICAN DREAM» IN PYOTR TCHAIKOVSKY'S BALLET «SHELKUNCHIK» («THE NUTCRACKER»)

The aim of the article is to determine the features of choreographic implementation of the concept of the «American Dream» having analyzed Pyotr Ilyich Tchaikovsky's ballet Shchelkunchik («The Nutcracker») staged by George Balanchine.

Research Methodology. The study investigates this issue by examining research papers, theses and dictionaries, in which the concept of

«American Dream» is analyzed; reviews describing the ballet Shchelkunchik («The Nutcracker») by George Balanchine, as well as the video of the studied version of the performance.

Results. The study demonstrated the concept of the «American Dream» as an essential element of the American ideology illustrated through the example of the interpretation of Tchaikovsky's ballet Shchelkunchik («The Nutcracker») by the ballet master George Balanchine. The study revealed that by creating the performance for the American audience, first and foremost, the stage director was guided by its optimistic outlook. That is why, the choreographer of the performance finalized with the happy ending, where Marie and the Nutcracker remained the children and did not come back to the real life. This solution is completely contrary to the innate philosophical speculations in the Tchaikovsky's score, but it stands to reason, because the music was created by the Russian composer where he put the outlook elements of his country, which are completely contrary to the American ones. Thus, the choreographer has completely excluded the gloomy beginning of the fairy tale by E.T.A. Hoffmann and some tragic overtones of music by P. Tchaikovsky from his «Nutcracker». It can be assumed that George Balanchine introduced a lot of ballet dancing and mise en scene that were carried out by the children. It can be concluded that the performance by George Balanchine was a huge success with the American audience and became a symbol of Christmas.

Novelty. The paper is the first attempt for studying the concept of the «American Dream» in respect of the aspect of the ballet art.

The practical significance. The material of this article can be used in the university lectures on the History of Art. The findings can be applied in new developments of the history of world choreography.

Key words: «American Dream», ballet Shchelkunchik («The Nutcracker»), interpretation.

Надійшла до редколегії 02.02.2016 р.